

УДК 947.6«1917»

І. М. Рыжанкоў, кандыдат гістарычных навук, дацэнт (БДТУ)

**ГРАМАДСКА-ПАЛІТЫЧНАЕ ЖЫЦЦЁ НА ЭТАПЕ ПРАВЯДЗЕННЯ
ЗЕМСКІХ ВЫБАРАЎ: ПА МАТЭРЫЯЛАХ БЕЛАРУСКІХ ГУБЕРНЯЎ
(верасень – кастрычнік 1917 г.)**

У артыкуле асвятляецца праблема ажыццяўлення земскіх выбараў на этапе восеньскіх падзей 1917 г. Адзначаецца, што выбарчая кампанія з'явілася для сялянства – асноўнай часткі электарату – этапам палітычнай сацыялізацыі. Падчас выбараў сяляне сустрэлі масу агітатараў і мелі мажлівасць азнаёміцца з праграмамі іх партый, каб у далейшым здзейсніць свядомы выбар, пакінуўшы свой бюлетэнь у скрыню на выбарах ва Устаноўчы сход. Вядома, што падчас перадыбарчай кампаніі і на саміх земскіх выбарах праявіліся ўсе станоўчыя і адмоўныя рысы сялянства. Няма падстаў лічыць, што іх няўдзел у выбарах – гэта праява антыўрадавых або анты-памешчыцкіх настрояў. Да таго ж абсентэзізм быў уласцівай з'явай не толькі на вёсцы, але і ў горадзе. Безумоўна, гэта быў станоўчы вопыт іх свядомага ўдзелу ў дзяржаўных справах, які сведчыў і аб тым, што сялянства губляла рысы архаічнай, звязанай абшчыннай ментальнасцю масай, і паступова ўцягвалася ў рэчышча практычнага вырашэння не толькі саслоўных, але і агульнаграмадскіх інтарэсаў.

In article the problem of carrying out territorial elections at a stage of autumn events of 1917 is covered. It is noted that election campaign became for the peasantry as main part of electorate a stage of political socialization. In time elections peasants met the mass of propagandists and had opportunity to study programs of their parties further to make a conscious choice, having lowered the bulletin in a box on elections the Constituent assembly. It is known that in time the pre-election company and on territorial elections all positive and negative lines of the peasantry were shown. There are no bases to consider that their nonparticipation in elections is a manifestation antigovernmental or the antipomeshcheyikh of moods. Besides an absenteeism peculiar the phenomenon not only on the village, but also in the city. Certainly, it was positive experience of their conscious participation in public affairs which testified and that the peasantry lost lines the archaic, connected communal mentality weight, and was gradually involved to the course of the practical decision not only class, but also public interests.

Уводзіны. З падзеннем самадзяржаўя насельніцтва расійскай імперыі апынулася ў рэчышчы ўздзеяння дэмакратычных інстытуцый. Адбылася фарміраванне камісарыятаў, рознагаліновых камітэтаў грамадска-эканамічнага, гаспадарчага накірунку. Гэта азначала прыцягненне насельніцтва, у тым ліку раней пазбаўленага выбарчага права, да ўдзелу ў вырашэнні дзяржаўных і мясцовых спраў.

У справе дэмакратызацыі грамадска-палітычнага жыцця важная роля надавалася земствам, якія з вясны 1917 г. былі папоўнены прадстаўнікамі розных пластоў насельніцтва (сацыяльных, нацыянальных, канфесійных, прафесійных). Паводле ўрадавых пастаноў на восень былі запланаваны выбары земскіх гласных, у кампэтэнцыю якіх трапілі пытанні аховы здароўя, адукацыі, камунікацыі, жывёлагадоўлі і ветэрынарыі, раслінаводства і аграноміі, землеўладкавання і інш.) [1].

Асноўная частка. З надыходам выбарчай кампаніі ў шэрагу публікацый карэспандэнты газет падкрэслівалі «малую дасведчанасць» сялян у тэхніцы выбараў, што давала падставу для сялянскіх сумненняў і недаверу адносна выбараў. Выразна стала выяўляцца адна з характэрных рыс сялянскай ментальнасці – неда-

вер, прычым недавер не толькі да памешчыкаў і былых чыноўнікаў, але і наогул да адукаваных людзей.

Недастатковасць прапагандысцкай працы грамадска-ўрадавых сіл на вёсцы па тлумачэнні выбарчых сістэм, сутнасці правілаў рэалізацыі выбарчага права пры агульным слабым адукацыйна-асветніцкім узроўні сялянства абумовіла яго рэзкае процідзеянне камісіі, асабліва ў выпадку з тайнай формай галасавання. Менавіта яна, тайная форма падачы галасоў, стала адной з галоўных прычын пратэстных настрояў і паводзін сялянства, паколькі супярэчыла традыцый адкрытага галасавання на валасных сходах. Так, адкрытае ігнараванне «галасавання з дапамогай запісак» выявілі вясковыя выбаршчыкі Мінскага, Рэчыцкага, Навагрудскага і Віцебскага паветаў, у выніку цэлыя акругі адмаўляліся ад удзелу ў выбарах [2].

У шэрагу месцаў адбываліся інцыдэнты з выкарыстаннем прыцяснення ў адносінах да членаў камісіі. У ліку парушальнікаў згадваліся асобы, якія не трапілі ў кандыдацкія спісы. Прычым найбольш актыўныя з іх трапілі пад арышт і падлягалі судоваму пераследванню. З улікам таго што значная частка вясковага электарату складалася з жанчын, земская

выбарчая кампанія была для іх «...справай незнаёмай, яны не разумелі сутнасці выбараў» [3]. Як паведамляў Мінскі губернерскі камісар Б. М. Самойленка, прычынай зрыву валасных земскіх выбараў у Самахвалавічах з'явілася адмова члена выбарчай камісіі Высоцкага «прыняць бюлетэнь ад незалічанай у спіс выбаршчыкаў жанчыны». Відавочна, што антыпамешчыцкія настроі сялян дзе-нідзе супярэчылі абвешчаным палітычным свабодам. Паводле бабруйскага кур'ера ад 25 жніўня хутаране павета не рызыкнুলі выстаўляць свой спіс.

Натуральна, што ў такіх умовах у шэрагу валасцей Міншчыны земскія выбары не здзейсніліся. Так, у верасні вынікі выбараў у 12 валасцях Бабруйскага павета былі абскарджаны і знаходзіліся ў справаводстве адміністрацыйных суддзяў, але ў 27 – сфармаваны валасныя земскія ўправы. Толькі да лістапада пасля праведзеных перавыбараў «валасныя земствы былі створаны ва ўсім павеце» [4]. На неакупіраванай тэрыторыі Навагрудскага павета выбары мелі месца толькі ў чатырох валасцях, у адной воласці выбары – касіраваны, а ў дзвюх – сарваны сялянамі. Па Барысаўскаму павету ў 27 валасцях былі створаны валасныя земскія ўправы, прычым у 12 валасцях выбары былі апаратэставаны. Трапляліся звесткі на старонках «Новое Варшавское утро» ад 10 жніўня аб праўленні сялянамі «свядомых адносін» да выбараў.

У выніку праведзеных давыбараў у кастрычніку – лістападзе 1917 г. склікаліся валасныя земскія сесіі і дзейнічалі ўправы. Так, 3 лістапада старшыня Бабруйскага павятовага харчовага камітэта паведаміў губернскай харчовай управе аб канчатковым фарміраванні валаснога земства. Варта адзначыць, што для беларускага краю перадача функцый дзяржаўных камітэтаў земскім установам не стала тыповай з'явай, яны працягвалі суіснаваць.

Лепшыя паказчыкі выбарчай актыўнасці выявілі паветы Магілёўшчыны. У некаторых валасцях падчас выбараў выявілася афармленне групак – «заможных» сялян і «бедных». Разам з тым, канчатковы падлік галасоў з выбарчых акруг паказаў, што на валасным узроўні ў сваёй падаўляючай большасці па прычыне ментальна-псіхалагічных асаблівасцей вясковага электарату гласныя з'яўляліся беспартыйнымі і не маглi быць іншымі. Як правіла, сярод іх пераважалі «пісьменныя сяляне», «людзі больш ці менш дзельныя, маладыя і свядомыя» [5]. У абранае валасное земства Сenniцкай воласці (35 гласных) «увайшлі сацыял-дэмакраты, эсэры і беспартыйныя». Сярод абраных – «дзядуля рускай рэвалюцыі» С. П. Кавалік, доктар Тамкоў, памешчык Вішнеўскі, яўрэй Н. Кучаль, астатнія сяляне» [6]. Такім чынам, на Магілёўшчыне

здзейсненыя давыбары дазволілі сфарміраваць валасныя земствы ў поўным складзе. «Могилевская жизнь» ад 6 кастрычніка паведамляла, што з 47 гласных Магілёўскага павета 35 было з ніжэйшай або хатняй адукацыяй, «у падаўляючай большасці выпадкаў прайшлі ў члены ўпраў сяляне».

У цэлым, як сведчыў «Мстиславский голос» ад 23 жніўня, працэнт удзелу асноўных выбаршчыкаў сялян у розных мясцовасцях – вагаўся ад 10 % да 60 %. Насуперак шматлікім заклікам тутэйшай «рэвалюцыйнай дэмакратыі» да згуртавання грамадзян перад наступнай выбарчай кампаніяй у павятовае земства, каб правесці гэтыя выбары «па-сапраўднаму, па ўсіх правілах і законах». Вясковыя жыхары Магілёўскай губерні па-ранейшаму інертна аднесліся да іх, бо «толькі ў трох губернерскіх акругах былі здзейснены выбары, а ў астатніх трох нават ніхто не з'явіўся» [7]. Пэўную адказнасць за гэта неслі самі партыі і ўрадавыя структуры.

На Віцебшчыне працэс стварэння органаў самакіравання зацягнуўся да лістапада 1917 г. Так, пры першых выбарах у Віцебскім павеце былі абраны толькі 2/3 гласных. У ліку першых валасных земствы былі сфарміраваны ў Рэжыцкім, Веліжскім і Дрысенскім паветах. У Дзвінскім павеце былі абраны земскія гласныя ў 10 валасцях, у Себежскім павеце – 17 і толькі ў адной былі прызначаны дадатковыя выбары.

Як паведамляў Лепельскі павятовы камісар Валковіч у падначаленым яму павеце «выбары прайшлі з удзелам 60-ці працэнтаў насельніцтва, абраны ўсе больш пісьменныя людзі – сяляне». У Дрысенскім павеце выбары здзейсніліся «даволі добра», у гласныя «з сялянамі прайшлі настаўнікі, міравыя судзі, святары, некалькі жанчын і ёсць памешчыкі» [8]. Характэрна, што ініцыятыва апаратэставання вынікаў выбараў зыходзіла ад ўрадавых чыноў, бо менавіта яны пільна сачылі за парушэннямі, якія адбываліся пад сялянскім прымусам.

Практычна адначасова з давыбарамі валасных гласных у другой палове кастрычніка разгортваліся павятовыя. Тут у параўнанні з іншымі губернямі меліся свае асаблівасці. Так, значную выбарчую ініцыятыву выявілі «яўрэйскія абывацелі». У прыватнасці, на Веліжскіх павятовых земскіх выбарах з пераканаўчай большасцю галасоў перамог кандыдацкі спіс № 2 РСДРП і Бунд (627 галасоў), за ім спісы – № 5 на чале з былым старшынёй земскай управы (372 адпаведна), № 1 саюз служачых (360) [9]. Эсэры, нягледзячы на падтрымку вайскоўцаў, атрымалі ўсяго 147 галасоў.

Ёсць падставы меркаваць, што негатыўныя ацэнкі земскіх выбараў і роля ў іх сялян належаць, у першую чаргу, тым публіцыстам і аглядальнікам

(арыентаваным на класавую барацьбу супраць памешчыкаў і буржуазіі), якія імкнуліся за кошт вясковага электарату ўмацаваць свае партыйныя пазіцыі.

Тэндэнцыі, выяўленыя на Беларусі, супадалі з агульнарасійскім малюнкам. Так, у Самарскай губерні на выбары з'явілася не больш чвэрці насельніцтва. З цягам часу пад уздзеяннем цэнтральнай і мясцовай прэсы аўтарытэтных дзеячаў сялянская грамада набывала шанец пераканацца ў карысці земскіх устаноў для справы аховы здароўя, адукацыі, паляпшэння прадукцыйнасці сельскай гаспадаркі і г. д. Асабліва гэта праявілася падчас працы першых земскіх сходаў і дзейнасці адпаведных упраў.

Паводле газеты «Гомельская копейка» ад 2 кастрычніка 1917 г. на скліканым 23 верасня сходзе Насовіцкага земства Гомельскага павета была абрана ўправа і прыняты шэраг рэзалюцый, якія закраналі пытанні адукацыі, аховы здароўя, стану камунікацый і інш. На гэтым сходзе земскія гласныя выказалі свае погляды на вырашэнне агульнадзяржаўных задач, якія на справе адпавядалі ўрадавай палітыцы. У прыватнасці, яны выказаліся за перадачу зямельнай уласнасці ў загадванне зямельных камітэтаў, за заканчэнне вайны без анексій і кантрыбуцый.

Да прыкладу, тыповы паводле зместу для большасці валасных земскіх сходаў пратакол першага пасяджэння Красна-Будскай воласці ад 24 верасня. Намаганні 33 гласных была абрана земская ўправа (сялянская паводле складу), вырашана пытанне аб набыцці нафтарухаючага млына, адкрыцці вышэйшага пачатковага вучылішча, рэарганізацыі харчовага і зямельнага камітэтаў і інш. [10]. Неўзабаве ва ўзгаданым артыкуле газеты «Новое Варшавское утро» ад 2 кастрычніка адзначаўся аптымістычны момант, маўляў, «адчувалася, што і жыхары вёскі ў стане весці свой маленькі парламент». Добра зразумела агітацыйная інтанацыя названага артыкула, паколькі земскія выбары папярэдзілі скліканне Устаноўчага сходу. Аб тым што сялянства паступова ўсвядамляла вартасць земскай інстытуцыі, сведчылі «шматлікія справаздачы валасных земстваў», гэта ж падкрэслівалася на старонках «Могилевской жизни» ад 7 кастрычніка.

Заклучэнне. Земскія выбары з'явіліся для сялянства этапам палітычнай сацыялізацыі. Адзіная справа, наколькі адукацыя адбылася паспяховым чынам. Падчас кампаніі сяляне сустрэлі вялікую колькасць агітатараў і мелі

мажлівасць пазнаёміцца з партыйнымі праграмамі іх партый. Безумоўна, у далейшым гэта садзенічала свядомаму выбару падчас галасавання на выбарах ва Устаноўчы сход. У час перадвыбарчай кампаніі і на саміх земскіх выбарах выявіліся ўсе станоўчыя і адмоўныя рысы тагачаснага сялянства. Так, абсентэзізм быў уласцівай з'явай не толькі на вёсцы, але і ў горадзе. У сваю чаргу, нізкую актыўнасць сялян на выбарах не варта адносіць да праяў антыўрадавых або антыпамешчыцкіх настрояў.

Такім чынам, слабая актыўнасць выбаршчыкаў, незавершанасць павятовых земскіх выбараў, затрымка з фарміраваннем губернскіх земстваў – усё гэта і іншае не дазволіла пабудаванне на месцах трывалых ўладных структур, каб спрыяць стабілізацыі мясцовага гаспадарчага жыцця і прадухіліць масавы сялянскі рух. Мяркую, што гэта быў станоўчы вопыт іх свядомага ўдзелу ў дзяржаўных справах, які сведчыў і аб тым, што сялянства губляла былыя рысы архаічных паводзін, якія шчыльна былі звязаны з абшчыннай ментальнасцю. Сялянства павольна ўцягвалася ў рэчышча практычнага вырашэння не толькі карпаратыўных, але і агульнаграмадскіх інтарэсаў.

Таму невыпадкова, што нават пасля перамогі Кастрычніцкай рэвалюцыі земствы пэўны час працягвалі сваю працу і карысталіся прыкметным аўтарытэтам у насельніцтва.

Літаратура

1. Рыжанкоў І. М. Грамадска-палітычная жыццё на этапе падрыхтоўкі да земскіх выбараў: па матэрыялах губерняў (вясна – лета 1917 г.) Труды БГТУ. №5. История, филология, филология. Выпуск XIV. 2013. С. 29–31.
2. Крестьянское движение в 1917 г. / под ред.: М. Н. Покровского, Я. А. Яковлева. М.; Л.: Госиздат. 1927. 442 с. С. 304–305.
3. Могилевская жизнь. 1917. 6 сентября. 1917.
4. Нацыянальны Архіў Рэспублікі Беларусь (далей – НАРБ). Фонд 640. Воп. 2. Спр. 10. Л. 159.
5. Могилевская жизнь. 1917. 6 сентября.
6. Новое Варшавское утро. 1917. 11 сентября.
7. Мстиславский голос. 1917. 8 октября.
8. Известия Витебского губернского совета крестьянских депутатов. 1917. 22 сентября.
9. НАРБ. Фонд 60. Воп. 3. Спр. 243. Л. 399
10. Новое Варшавское утро. 1917. 2 октября.

Паступіў 20.03.2014